

УДК 17.01:32:303.035.2

О. Гук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ЕТИКИ ТА ПОЛІТИКИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

На основі компаративного аналізу виділено основні підходи щодо вирішення проблеми взаємозв'язку політики та моралі в історії філософської і суспільно-політичної думки: сумісний, автономний, антагоністичний, компромісний та дискурсивний. Зазначено, що комунікативна етика епохи постмодерну висуває концепцію універсального громадського дискурсу, суть якого полягає у відродженні рівноваги між державою і громадянським суспільством та підвищенні рівня політичної культури, що дасть змогу гуманізувати політику і досягти балансу між політикою та мораллю.

Ключові слова: етика, політика, мораль, обов'язок, справедливість, відповідальність, етика принципу, етика відповідальності, етика дискурсу, політична культура.

Жвавий науковий дискурс різноманітних сфер людської життєдіяльності в останній третині ХХ ст. в умовах актуалізації принципу гуманізму призвів до появи нової специфічної галузі людського знання – прикладної етики. Ця галузь сформувалась на межі медицини, екології, техніки, економіки, політики, управління, з одного боку, та етики – з іншого, маючи на меті врегулювати наявні протиріччя, дати відповіді на злободенні питання суспільного життя, владнати соціокультурний дисонанс, вирішити конфлікт між прагматизмом та гуманізмом. Окремим напрямом нової галузі філософського знання стає політична етика, яка осмислює проблему взаємозв'язку політичної діяльності і моралі. На сьогодні потреба з'ясування шляхів гуманізації суспільства, пошук оптимальних форм демократичного врядування та шляхів виходу з політичної кризи обумовлює особливу актуальність цієї проблеми.

Починаючи від Конфуція й Аристотеля, суспільно-політична думка намагається дати відповідь на запитання: наскільки зміст політики, її спрямованість та конкретні дії співвідносяться з моральними принципами? Ця проблема гостро обговорювалася в період Відродження, Нового часу та у ХХ ст. Без сумніву, можна стверджувати, що проблема сумісності, співіснування цих різних сфер суспільного життя належить до так званих відкритих проблем сучасного суспільства. Серед сучасних українських дослідників зазначеної галузі треба відзначити праці В. Малахова, А. Єрмоленка, О. Кисельова, М. Логунової, які і започаткували вирішення цієї проблематики.

Основним завданням статті є компаративний аналіз основних концептуальних підходів, які сформувались в історії філософської і політичної думки щодо вирішення проблеми взаємозв'язку моралі і політики, а також визначення основних напрямів реалізації моральних принципів у професійній діяльності сучасного українського політикуму.

Щоб вирішити цю проблему, звернемося насамперед до етимології самих понять. Поняттям “етика” (від грецької *ethos*, що означає “звичай”, “натура”, “характер”) з часів Аристотеля позначається галузь філософського знання, яка досліджує, котра з людських вдач є найдосконалішою. На сьогодні предметом

вивчення етики є мораль як специфічний практично-оцінний спосіб ставлення людини до дійсності, що регулює поведінку людей з огляду принципового протиставлення добра і зла. Коли постає питання про мораль, ми розуміємо, що цей світ незрівнянно серйозний і пов'язаний із особливими зобов'язаннями. Він наповнений такими категоріями, як совість, добро, справедливість, обов'язок, відповідальність, чесність, шляхетність. Ці категорії відкриваються нашому духовному зорові у своїй внутрішній правдивості та своєрідності, як тільки ми входимо у пізнавальний контакт із ними. Ключовим для етики є поняття вчинку як свідомої реалізації намірів, оскільки моральні добро чи зло, чесноти чи вади, провини чи заслуги з'являються внаслідок вчинків особи. Тобто людські вчинки дозволяють визначити моральні чесноти тієї чи іншої особистості.

Поняття “політика” походить від грецького polis, що означає “місто-держава”, “громада”, “суспільство”. Отже, політика – це “суспільні справи”, “містечтво управління”, тобто діяльність, спрямована на зорганізування суспільної форми життя, її збереження та зміцнення, захист від зовнішніх ворогів та забезпечення прав і добробуту окремих індивідів, які становлять певну спільноту.

Таким чином, якщо існує конфлікт між етикою і політикою на категоріальному рівні, то це конфлікт між індивідуальним і загальним, який є основою буття людини як соціальної істоти. Відношення ж моральних належностей і соціального буття є ще більш складною проблемою. Це стосується насамперед співвідношення етики й політики. Стверджувати про несумісність політики і етики, влади та моралі – це те ж саме, що стверджувати про несумісність тіла і душі людини (цією проблемою займається, зокрема, філософська антропологія, виділяють навіть такі її напрямки, як політична антропологія, моральна антропологія тощо). Коли ми співвідносимо “культуру і владу”, “мораль і владу” тощо, під останньою розуміємо політичну її форму, а в поняття моралі і культури вкладаємо сукупність позитивної духовності, яка облагороджує некультурну й аморальну владу. Але поняття “мораль” включає у себе не лише позитивне й негативне, як добро, так і зло, як право, так і безправ'я... Політична влада має недоліки, бо її носії – люди невисокої культури і моралі. Ці недоліки – сила, що проявляється в хибах володарювання. Саме той факт, що недосконала політика впливає із низької культури політичних діячів, свідчить про важливість останньої. Є різні думки щодо існування цієї проблеми, що є підтвердженням її актуальності, дискурсивності, а значить і необхідність дослідження самої проблеми взаємозв'язку етики й політики, що є власне предметом дослідження політичної етики. Такі відомі дослідники в галузі комунікативної етики, як К. Апель та Ю. Габермас наголошують на тому, що проблема взаємозв'язку етики й політики є проблемою, яка вирішується в умовах дискурсу.

Нинішня суперечливість поглядів на співвідношення етики й політики має свою передісторію в європейській думці. Розглянемо основні філософські концепції, які закладають теоретичні підвалини політичної етики.

Так, Аристотель, який у своїй “Нікомаховій етиці” визначив життя політичне (“bios politicos”) основним способом життя людини як істоти соціальної розглядав як етику, так і політику в єдиній системі практичних знань. Вони обидві опікуються питаннями виховання доброчесності і звичаїв гідного життя заради досягнення щастя, тільки етика розглядає ці питання в аспекті природи окремої людини, політика – в аспекті громадського життя полісу. Власне політику грецький мислитель розглядає як прагнення до блага. Гармонійне поєднання етики й політики

в Аристотеля базується на специфічному їх баченні, обумовленому самим духом античної класики: етиці тут відповідає дух полісу [1]. Таке розуміння співвідношення політики і моралі було характерне для класичного античного мислення, основа якого – визнання того, що місія держави полягає у забезпеченні щасливого життя індивідів із метою досконалого та самодостатнього існування, а політична діяльність як така спрямована на досягнення спільного блага.

У новітній час такі принципи політики, доведені до морального абсолютизму, відображені ідеології та практиці ненасилля, найбільш яскравими представниками якої були М. Ганді, М.-Л. Кінг та А. Швейцер. Цей підхід до вирішення проблеми взаємозв'язку політики та моралі деякі дослідники, зокрема М. Логунова, називають моралізаторським. Однак, на нашу думку, більш доцільною буде назва сумісного підходу, оскільки він передбачає гармонійне співвідношення політики й моралі як двох важливих аспектів соціального буття людини.

Зовсім інший тип теоретичного осмислення політики і етики, що передбачає їх граничне розмежування, демонструє відомий трактат італійського мислителя XVI ст. Н. Макіавеллі “Володар”. Тут автор утверджує абсолютну дистанцію між внутрішніми цілями політичної діяльності і приписами та цінностями людської моралі. Правитель у нього – це загальний тип суб'єкта дії у політичній галузі, який налаштований використовувати людей і їх моральні цінності по суті так само, як використовуються в процесі діяльності будь-які предметні ресурси, аби тільки ціль була вартою цього. Таким чином, Н. Макіавеллі виносить моральні критерії за рамки політичного вибору. Політичних цілей, вважав він, потрібно досягати політичними засобами, а якщо керуватися моральними критеріями – успіху в політиці не досягти. Таке тлумачення співвідношення політики й моралі отримало назву макіавеллізму і втілено у принцип “Мета виправдовує засоби”.

Умовно цей другий підхід можна назвати автономним, оскільки він обстоює позицію, згідно з якою політика і мораль є автономними сферами і не повинні втручатися в компетенції одна одної. Мораль, на думку представників цього підходу, є сферою громадянського суспільства та особистої відповідальності, а політика є сферою протиставлення групових інтересів, вільною від моралі. В історії філософської і політичної думки тезу заперечення будь-якої самостійної ролі моралі в політиці обстоювали також Г. Моска та Р. Міхельс. На відміну від прихильників принципу моральності в політиці, для представників цього підходу характерним є те, що “справедливий” політиці вони протиставляли “ефективну” політику. Один із сучасних відомих дослідників у галузі політичного лідерства А. Кравченко називає Н. Макіавеллі “родоначальником ефективного менеджменту” [2]. Принцип ефективності виправдовував прийнятність засобів, які не обмежувалися принципами моралі.

Через два з половиною століття І. Кант суворо заборонить підходити до принципів моралі з позиції так званої емпіричної корисності, так само як перетворювати людину на засіб для досягнення будь-яких цілей, сформулювавши свій знаменитий “категоричний імператив”. В етиці І. Канта дістала своє завершення тенденція універсалізму, яку сучасні дослідники виводять ще з філософії Платона.

Як засвідчила історична практика, спроби звільнити політичну діяльність від моральних оцінок, як правило, були пов'язані з виправданням антигуманних дій і, у підсумку, призводили до втручання політики у сферу моралі та її поступове руйнування. В історії суспільно-політичної думки можна виділити також антагоністичний підхід, який полягає у трактуванні політики і моралі як

непримиренних протилежностей добра (моралі) і зла (політики). Як вважав, зокрема, анархіст М. Бакунін, зло коріниться в самій природі політики – у владі. Влада, за його твердженням, розбещує не лише політиків (через спокусу придушення і підкорення суспільства), а й тих, хто змушений їй підкорятися. Негативні оцінки політики, з позиції моралі, характерні для марксизму і окремих представників лібералізму. По суті своїй цей третій підхід є крайньою формою вираження автономного підходу. З іншого боку, до представників антагоністичного напрямку можна віднести мислителів, які стверджували верховенство моралі над політикою, її пріоритетності (Ф. Достоевський, М. Ганді, А. Сахаров). Тому доречним, на нашу думку, буде застереження щодо умовності будь-якої спроби класифікації та систематизації тих чи інших суспільних підходів.

Епоха Нового часу висунула дуже важливу ідею договору як процедуру легітимації, що базується на ідеї свободи й рівності всіх громадян. Функцію легітимації держави на себе перебирає право, функцію ж моральної легітимації – універсальний громадський дискурс. Щоби правові норми справді могли претендувати на об'єктивність, тобто партійну незалежність, і не слугували лише інтересам певних груп, класів чи кланів, вони повинні мати інтерсуб'єктивну значущість, тобто мають бути визнаними усіма. Саме ця ідея стала початком утвердження компромісного підходу, що базується на визнанні необхідності такого впливу моралі на політику, який враховував її специфічні ознаки, зокрема необхідність використання насилля.

Яскравим представником, навіть основоположником цього підходу, став незаперечний теоретик політичної етики ХХ ст. М. Вебер. У праці “Політика як покликання та професія”, детально аналізуючи політику як окремий вид людської діяльності, що базується на легітимному насильстві, а також якості політика-професіонала, він пропонує своє вирішення проблеми взаємовідносин етики та політики. Протиставивши релігійній етиці принципу етику відповідальності, він наголошує на тому, що існує глибинна суперечність між тим, хто діє відповідно до максими етики принципу – мовою релігії “християнин чинить як повинен, а стосовно результату покладається на Бога”, а між тим, хто діє згідно з максимою етики відповідальності, оскільки добре розуміє, що потрібно розплачуватися за наслідки (особливо передбачувані) своєї діяльності, він ніколи не буде покладати на інших наслідки своїх вчинків.

Специфічний засіб легітимного насильства, який є основою політичної діяльності, обумовлює, на думку М. Вебера, особливість всіх етичних проблем політики: “Той, хто хоче займатися політикою взагалі й зробити її своїм єдиним фахом, повинен усвідомити дані етичні парадокси і свою відповідальність за те, що під їх впливом вийде із нього самого. Він... сплутується з диявольськими силами, котрі підстерігають його при кожній акції насильства” [3]. Однак, наголошує М. Вебер, це не означає, що етика переконання чи етика принципу тотожна безвідповідальності, а етика відповідальності тотожна безпринципності, вони не є абсолютно протилежними, навпаки – повинні взаємно доповнювати одна одну, тільки їхня раціональна цілісність може закласти підвалини правдивої політичної етики. Вибір на користь етики переконань або етики відповідальності у кожному конкретному випадку повинен визначати сам політик і такий вибір може набувати для нього ознак моральної дилеми.

Основу категоріального апарату сучасної політичної етики, яка постійно повинна вирішувати моральні дилеми у сфері політичної діяльності, поряд із

поняттями відповідальності й обов'язку, становить категорія справедливості. Етика справедливості виходить з уявлення, що люди за своєю суттю є суспільними істотами, які повинні жити в суспільстві і створювати соціальні структури для підтримання його існування. Основна цінність для її представників – людська рівність і справедливість як її вираження.

На сьогодні досить популярна і найбільш відповідна в контексті етики політики концепція американського дослідника Дж. Ролза, сформульована у “Теорії справедливості”, опублікованій у 1971 р. Дослідник висуває два фундаментальних принципи досягнення соціальної справедливості: 1) принцип рівної свободи, який утверджує рівноправність людей щодо їх базових свобод; 2) принцип відмінності, котрий зумовлює можливість нерівного розподілу благ його спрямованістю до найбільшої вигоди найменш забезпечених членів суспільства [4].

Тут мимоволі напрашується аналогія з ідеєю так званої “нерівної рівності” Г. Сковороди: всі люди рівні, але саме в тому, що кожен має віднайти свій власний тільки йому спосіб скласти подяку за дари буття, реалізувати себе в саме для нього призначеній галузі. Така діалектика рівності й нерівності, уявлення про яку на сьогодні аж ніяк не застаріло, передбачає відповідне поєднання зрівняльних і більш тонких, вибіркових засад у загальному моральному ставленні до людини – тільки в такому поєднанні й реалізується справжня справедливість. Кожен індивід повинен мати потенційну можливість зайняти у суспільстві будь-яке соціальне становище, відповідно до своїх індивідуальних здібностей, задатків, прагнення до самореалізації.

Моральні проблеми політичного життя багатоманітні і вирішити їх, враховуючи одини напрямком, навряд чи можливо. Тому на сьогодні рівноправно існують різні етичні підходи. Окремі проблемні ситуації викликають потребу застосування того чи іншого підходу. Так, зокрема, теорія справедливості закладає підвалини сучасної соціальної політики. Однак перехід до прикладної етики, складовою якої є політична етика, обумовив переосмислення предмета етики з позиції постмодерної філософії. Етика зливається з життєвим моральним досвідом у кожному її індивідуальному прояві, стає множинною, багатоликою, відкритою. Розкриваючи теоретичні підвалини політичної етики сучасності, потрібно насамперед звернутися до етики відповідальності Г. Йонаса.

Г. Йонас слідом за М. Вебером долає етику переконання етикою відповідальності. Нагальна потреба в цій новій етиці обумовлена, на думку автора, глобальними процесами сучасної науково-технологічної цивілізації. Оскільки етика має справу з діяльністю, а суть людської діяльності змінюється, то це обумовлює потребу змін і в етиці, – наголошує він. Отже, етика відповідальності – це теперішня етика, яка дбає про майбутнє.

Г. Йонас усвідомлює, що люди від природи ані добрі, ані лихі, що вони в майбутньому не доконечно будуть добрими... Він критикує утопію, яка, знецінюючи сучасність і апелюючи до етики досконалої людини, несе у собі загрозу фанатизму. Кінцевою метою та постулатом розуму для мислителя є не створення досконалої людини, а збереження її сутності, що дається їй від природи, сприяння її моральності, і особливо такої нагальної для сучасної цивілізації здатності до відповідальності.

Як бачимо, замість Кантового почуття обов'язку у етиці Г. Йонаса виступає почуття відповідальності (розглядається як універсальна здатність людини, так само невідокремлена від неї, як і здатність говорити). Однак Г. Йонас пропонує іншу

парадигму відповідальності: не відповідальність суб'єкта перед ним самим встановленим законом (як і у Канта), і не відповідальність перед моральним законом комунікативної спільноти, а відповідальність “за” – за те, щоб людство існувало. Тут доцільно зауважити, що у німецькій мові, так само як і в українській, слово “відповідальність” (Verantwortung) має два тісно пов'язані одне з одним значення: 1) відповідальність “за” щось, когось; 2) відповідальність “перед” кимось. Перше передбачає відповідальність людини за свої вчинки, за наслідки своєї діяльності, за когось. У такому розумінні це поняття має монологічний, асиметричний зміст. Це монологічна відповідальність, підґрунтям якої є суб'єкт-об'єктне відношення. Тому відповідальність “за” має перевагу над відповідальністю “перед” (такою є батьківська відповідальність за долю своєї дитини), і такою є відповідальність політика. Друге ж значення містить у собі комунікативний зміст. Відповідальність перед кимось передбачає симетричні відносини і рівноправну участь у дискурсі.

Що стосується етичних аспектів діяльності політика, то основний акцент, на думку Г. Йонаса, треба робити саме на його відповідальності за долю майбутнього. Адже політик “прагне влади, щоб взяти на себе відповідальність, і прагне найвищої влади задля найвищої відповідальності” [4]. Відповідальність політиків, як він вважає, – це відповідальність видатних індивідів. Політик відповідальний за таких, як він сам, за тих, з кого складається суспільство на сьогодні, за суспільство сучасників, які довірили йому владу. Він повинен передати отриманий спадок у невизначене майбутнє.

Доцільно зауважити, що така концепція критикується як патерналістська, вона доволі консервативна і потребує доповнення на рівні політичної теорії. На відміну від теорії відповідальності Г. Йонаса, діалогічна егалітарна відповідальність постмодерної комунікативної етики забезпечується демократичним горизонтом, вихідним пунктом якого є етос взаємності зрілих особистостей та регулятивний принцип справедливості, що передбачає спільну відповідальність на основі розумного консенсусу.

Так, відомий представник комунікативної етики К. Апель зауважує, що потрібно відзначити те нове, що характеризує сучасне становище кожної людини, зокрема світової спільноти загалом: “Нова проблема полягає ... у необхідності макроетики. Тут ідеться про те (якщо винести за дужки моральну відповідальність індивіда щодо свого ближнього, і навіть відповідальність політика в сенсі “державного розуму”), щоб організувати відповідальність людства за наслідки ... своїх колективних дій у планетарному масштабі” [5].

У сучасних умовах розвинутих технологій виникає потреба розробки нової моралі, яка могла б передбачити позитивні критерії вирішення конфліктних ситуацій, визначити міру реальної відповідальності окремої особистості, сформулювати такий світогляд, завдяки якому б людина відчувала свою причетність до глобальних процесів і була б готовою працювати над локалізацією негативних наслідків.

Власне на таку роль у XX ст. стала претендувати комунікативна філософія, побудована на етиці дискурсу. Нового значення тут набувають такі класичні етичні категорії, як “відповідальність”, “справедливість”, “обов'язок”. Людству потрібна нова всезагальна етика, яка ґрунтується як на знаннях, так і на здоровому глузді. Ця етика повинна відштовхуватися від принципової тези про те, що в процесі прийняття моральних рішень повинні враховуватись інтереси всіх учасників, навіть інтереси майбутніх поколінь. Отже, комунікативна етика прагне довести не лише можливість, а й історичну необхідність раціонального дискурсивного обґрунтування

моральних норм універсалістської етики відповідальності, яка має втілюватись у демократичних інституціях сучасного суспільства. Звідси постає завдання застосування етики до конкретної цілераціональної діяльності, якою і є політична діяльність, і передусім до вирішення політичних конфліктів.

Комунікативна теорія пропонує конкретні підходи до вирішення цієї проблематики. Основний підхід стосується легітимацийного аспекту моралі щодо політичної системи. Дослідження цього аспекту починається із запитання: наскільки взагалі політичний лад потребує морально-етичної легітимациї, тобто як саме і в який спосіб мораль може виконувати легітимацийну функцію щодо держави, правових норм, політичного ладу загалом? Влада, що засвідчує етимологія слова в багатьох мовах (у німецькій – Macht, в англійській – Power), – є сила. Тому держава, яка визначається владою, теж є засобом застосування сили. А політика означає прагнення до участі у владі чи до здійснення впливу на розподіл влади. Практично держава постає “єдиним джерелом права на насильство”. Щоправда, це право на насильство обмежене нормами позитивного права, гарантією яких є знову ж таки держава, тобто влада, тобто насильство.

Як бачимо, проблема легітимациї політичної сфери конкретизується в проблемі співвідношення правових та моральних норм. Зазначимо, що держава як влада не може базуватися лише на силі тих, хто керує. Цьому має передувати ще згода підпорядковуватись цій силі, тобто бажання тих, ким керують, жити разом. Отже, держава повинна мати авторитет і право підпорядковувати. Звісно, цей авторитет має визнаватися тими, кого підпорядковують. Водночас держава має виправдати свій авторитет, аби мати право підпорядковувати, зробити його легітимним, тобто виправданим, узаконеним, обґрунтованим. Отже, легітимация є й певною угодою між державою, суспільством та особистістю щодо монопольного права держави на насильство. А тому проблема легітимациї конкретизується питанням, завдяки чому досягається консенсус чи згода.

Аби держава існувала, люди, які підлягають пануванню, мають підпорядковуватися авторитетові, на який претендують ті, хто панує. Які є внутрішні підстави для виправдання держави і які зовнішні засоби слугують їй за підвалину? Як показав Дж. Роулз у своїй “Теорії справедливості”, держава, як і інші соціальні інституції, виправдана тоді, коли її вважають справедливою. Отже, легітимність означає, що пов’язане з політичним ладом домагання визнання як правильного, справедливого панування, має достатні підстави.

Представники комунікативної етики наполягають на тому, що чинність правових норм у підсумку підлягає моральному обґрунтуванню. У цьому контексті вони й висувають концепцію універсального громадського дискурсу, що постає як подальший розвиток ідеї формування громадянського суспільства. Ідея полягає у тому, щоб відродити відмінність і рівновагу між державою і громадянським суспільством. Нормативні акти такого (всесвітньо громадянського) суспільства мають слугувати регулятивною ідеєю для прийняття правових норм в окремих державах і таким чином виконувати функцію й морально-етичної легітимациї. Тут лежить точка перетину моралі та права, моралі та політики.

Представники етики дискурсу продовжують використовувати кантівську методологію. Універсалізація для них означає те, що правила поведінки, що пропонуються для широкого загалу (не тільки морального, а й політичного життя), повинні розглядатися будь-якою особою як такі, що є прийнятні для інших. У процесі прийняття моральних рішень повинні враховуватися інтереси всіх

учасників, навіть інтереси майбутніх поколінь, а всі конфлікти повинні вирішуватися лише практичними дискурсами.

Динамізм ХХ ст. зумовив дедалі сильніші прагнення до нового союзу етики й політики. Виникає своєрідний онтологічний феномен – політична культура, що спрямовує у певне русло всю послідовність дій суб'єктів політичних відносин. Істотним виміром онтології політики в такому розумінні є наявність публічного простору, тобто відкритість, прозорість політики. Політик – це завжди людина, яка не тільки прагне досягти якихось об'єктивних результатів, але й живе політикою – веде політичну гру. Висока політика – це завжди гра і мистецтво (“мистецтво можливого”). Наявність такого аспекту ще більше ускладнює завдання внесення в реальність політичного життя етичних настанов. Адже політик – це й людина, якій властиво помилятися. У житті політика, беручи до уваги величезну відповідальність за масштабність його дій і вчинків, чимало моральних ризиків. І саме тому так важливо знаходити достатньо гнучкі, відповідні історичній, соціальній і людській ситуації, шляхи реального залучення “*bios politicos*” до світу моральних цінностей. Тоді можна сподіватися на те, що політична гра буде підпорядковуватись морально-правовим нормам.

Підводячи підсумок, доцільно наголосити на актуальності підвищення рівня як політичної, так і моральної та правової культури у їх синкретичній єдності як нашої політичної еліти, так і суспільства загалом. Адже одним із найперспективніших демократичних шляхів виходу із кризового стану є зміни саме у сфері культури та моралі.

Серед усіх підходів, які ми виділили, окремої уваги заслуговують компромісний та дискурсивний. Саме вони визначають політичне обличчя постмодерної епохи. Без вміння йти на компроміси, відкрито й прозоро обговорювати злободенні проблеми і спільними силами шукати вихід із кризових ситуацій ми не зможемо сформувати ні громадянського суспільства, ні правової демократичної держави.

Вирішити раз і назавжди складну та суперечливу проблему ролі моральних норм у політичній діяльності досить складно і практично неможливо. Йтися може лише про прийнятні форми взаємодії політики та моралі. Їх баланс можливий лише за умови гуманізації політики, зміцнення засад публічності, розгортання громадського дискурсу як основи морально-етичної легітимізації політики. А невіршеність цієї проблеми на сьогодні свідчить про перспективність подальших наукових розвідок у цьому напрямку і, відповідно, подальший розвиток нової специфічної галузі філософських досліджень – політичної етики.

Література

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Аристотель. Этика [Текст] / Аристотель ; пер. Н. В. Брагинский, Т. А. Миллер ; вст. ст. Ф. Х. Кессиди ; прим. Н. В. Брагинской, В. В. Биbihина. — М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. — С. 41—45.
2. Кравченко А. И. Макиавелли: технология эффективного лидерства / А. И. Кравченко // Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ власти [Текст] : у 2 т. Т. 2 : Хрестоматия / Д. Я. Райгородский. — Самара : БАХРАХ, 1999. — С. 177.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Вебер М. Избранное: Протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. — С. 525, 526.

4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації [Текст] / Г. Йонас ; пер. з нім. — К. : Лібра, 2001. — С. 148.

5. Ролз Дж. Теория справедливости [Текст] / Дж. Ролз. — Новосибирск : [б. и.], 1995. — С. 45.

6. Апель К. О. Ситуація людини як етична проблема / К. О. Апель // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія [Текст] / А. М. Єрмоленко. — К. : Лібра, 1999. — С. 231—255.

О. Нук

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF RELATIONSHIP BETWEEN ETHICS AND POLITICS (COMPARATIVE ANALYSIS)

On the basis of comparative analysis main approaches to the problem solving of relationship between politics and morality in the history of philosophic and socially-political idea: compatible, autonomous, antagonistic, compromise and discourse are defined. It is mentioned that communicative ethics of postmodernism suggests a concept of universal social discourse, essence of which is in the revival of equilibrium between the state and society and increasing political morality, this will give the opportunity to humanize politics and reach the balance between politics and morality.

Key words: ethics, politics, morality, duty, justice, responsibility, ethics of principle, ethics of responsibility, ethics of discourse, political culture.